

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційне дослідження Войнової Елліни Олегівни на тему «Електронна демократія як спосіб політичної комунікації та політичної партисипації у мережевому суспільстві», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 – політологія, в галузі знань 05 – соціальні та поведінкові науки.

Інформаційна революція, яка вступила у нову – мережеву фазу, спричинила глибинні суспільні, у тому числі політичні, трансформації. Залучення мільярдів людей по усьому світу до онлайн-мереж обумовило формування нового способу політичної взаємодії. Дослідження особливостей віртуального способу політичної спілкування та участі являє собою нагальне завдання сучасної політичної науки. Це завдання актуалізується, зважаючи на неоднозначні оцінки наслідків впливу Інтернету та новітніх соціальних медіа на традиційні ліберально-демократичні процедури. З одного боку, очевидно, що Інтернет зробив політичні процеси більш прозорими, що створило інформаційне підґрунтя для чергового якісного стрибку у розвитку демократії. З іншого боку, в онлайн-просторі позначилися загрозливі для демократії тенденції, пов'язані з сегментацією комунікаційного простору, розповсюдженням фейків та мікротаргетуванням як новою формою політичної маніпуляції. Означені суперечності поставили на порядок денний необхідність вивчення електронної демократії у широкому соціальному контексті як нової форми демократичного устрою, що притаманний мережевому суспільству. Отже, сформульована дисертанкою тема дослідження, безумовно, є вкрай актуальною.

Вважаю, що правильним і доцільним було одночасне звернення автора до базових концепцій теорії демократії, які були сформульовані античними філософами, мислителями Нового часу та сучасними політологами, а також до теорій впливу мас-медіа на розвиток демократії. Це дало змогу авторці всебічно та повно розглянути роль інформаційно-комунікаційних технологій у розвитку демократичних процесів. Авторка дослідження виділяє три основні теоретико-методологічні підходи, що сформувалися у цій сфері: 1) нормативно-ціннісний, або соціально-аксіологічний; 2) біхевіоральний, або соціально-психологічний; 3) інформаційно-технологічний детермінізм. В роботі представлено критичний

аналіз означених основних наукових підходів. Але особливо цінним є те, що на основі цього аналізу дисертанткою обґрунтовано використання комплексної методології до вивчення електронної демократії на основі поєднання системного та аксіологічного підходів із залученням даних біхевіоральних емпіричних досліджень, контент аналізу нормативних документів та інформаційних повідомлень, а також статистичних даних, які характеризують ступінь розвитку та впливу ІКТ. Саме це, на мій погляд, обумовило новаторські за своїм характером результати дослідження.

До позитивних досягнень авторки в рамках теоретико-методологічної частини роботи варто також віднести обґрунтування розуміння сутності, структури та функцій електронної демократії у її широкому тлумаченні як комплексу соціальних, економічних, політичних і культурних факторів. Це дає можливість дисертанці вийти за межі інструменталізму та представити е-демократію не як продукт штучного впровадження сучасних ІКТ у процеси політичної комунікації та партисипації, але як результат дії цілого комплексу взаємопов'язаних технологічних і соціально-політичних трансформацій. Авторка аргументовано доводить, що електронна демократія є складовою політичної та врешті-решт загальної соціальної системи мережевого суспільства. На цій методологічній базі вона розкриває основні періоди розвитку електронної демократії, виділяє в рамках цих періодів ключові етапи її еволюції та надає їх вичерпну характеристику.

Головною новацією роботи є визначення аксіологічної основи електронної демократії та аргументація умовиводу, що саме цей ціннісний базис детермінує структурно-функціональні характеристики е-демократії як способу політичної комунікації та політичної партисипації у мережевому суспільстві. На ґрунті означених системного та аксіологічного підходів авторка логічно розкриває закономірність, за якою саме фундаментальні соціальні цінності – свобода, суспільне благо та справедливість – зумовлюють формування базових типів е-демократії: ліберального, партисипаторного та деліберативного, які, своєю чергою, визначають функції, котрі ці структури

мають виконувати, а відповідно до цих функцій вже конструюються конкретні форми та залучаються інструменти електронної демократії. Формулювання цієї закономірності можна розглядати як суттєвий особистий внесок дисертанки у політичну науку.

Новаторським можна вважати запропонований дисертанкою розподіл пріоритетних ціннісних та інституційних функцій для ліберального, партисипаторного та деліберативного типів е-демократії, до яких віднесено, відповідно: суверенізацію та легітимізацію, підтримку довіри та мобілізацію, комунікацію та соціальну структурування.

Науковий інтерес також представляє виділення авторкою критеріїв ефективності інструментів е-демократії. Особливе, у тому числі практичне, значення має зроблена авторкою акцентуація на рівні довіри як ключовому індикаторі дієвості електронної демократії як способу політичної комунікації та партисипації.

Застосування комплексного підходу з опорою на ціннісний компонент дало змогу авторці представити оригінальну періодизацію еволюції електронної демократії в Україні. З використанням даних щодо вдосконалення та розповсюдження ІКТ в Україні та формування у нашій державі нормативно-правової бази е-демократії, які розглядаються у широкому соціально-політичному контексті, авторка здійснює презентацію та всебічний аналіз наступних етапів еволюції е-демократії в Україні: перший етап (1991-2004 рр.), який характеризується як визрівання ліберального типу демократії; другий етап (2005-2013 рр.) – перехід до партисипаторного типу демократії; третій етап (2014-2022 рр.) – становлення деліберативного типу демократії.

Продуктивною представляється продемонстрована авторкою вдосконалена методика оцінки результативності наявних у державних установах інструментів е-партисипації із застосуванням статистичного та контент-аналізу електронних звернень, петицій, законодавчих ініціатив громадян та обговорень проєктів нормативно-правових актів, а також реакції на них з боку офіційних органів.

Цілком обґрунтованою можна вважати аргументацію авторки на користь онлайн-мереж як ефективних інструментів е-демократії в Україні, та висновок про те, що їх розвиток не тільки у ширину (за кількістю учасників), але й у глибину (за рівнем їхньої ціннісної спорідненості та активності) сприятиме вирішенню проблем політичної партисипації та ціннісної комунікації у процесі формування публічної сфери мережевого суспільства в нашій країні.

Незважаючи на дуже позитивне враження від дослідження, в мене є деякі зауваження до представленої роботи:

1. У підрозділі 1.1 в рамках проведеного глибокого аналізу основних положень теорії демократії, які обґрунтовані зарубіжними авторами, ватро було б звернутися також до доробку таких українських мислителів як М. П. Драгоманов, І. Я. Франко, В. К. Липинський, а також сучасних науковців В. П. Андрущенко, М. Ф. Головатого, П. П. Шляхтуна та інших. Від цього робота тільки виграла би.

2. У підрозділі 2.2 дисертантка детально аналізує функції електронної демократії в рамках її основних типів. Але, на мою думку, недостатньо обґрунтовано залишилась така функція як суверенізація, притаманна, за твердженням авторки, ліберальному типу е-демократії;

3. У цьому ж підрозділі авторка вказує, що фейки є однією з загроз електронній демократії як способу політичної комунікації у мережевому суспільстві, але не розкриває яким чином можна протистояти цій загрози.

4. Цікавою є представлена дисертанткою періодизація розвитку електронної демократії в Україні. Але, позначаючи існуючі проблеми та шляхи їхнього розв'язання, вона обходить увагою перспективи е-демократії в Україні, які відкриває залучення до політичних процесів можливостей штучного інтелекту.

Вказані зауваження не впливають на загальну високу оцінку представленого дослідження, вони мають суто уточнюючий характер. Загалом, хочу відзначити, що дисертантка підготувала цікаву, ґрунтовну наукову роботу, яка характеризується самостійністю та завершеністю. Вона цікавито досягає поставленої мети, розв'язує сформульовані завдання та містить положення, що

мають важливе значення, як для політичної теорії, так і для практичної політичної діяльності. Текст дисертації є логічно структурованим, а мова доступною та, водночас, науковою.

На моє переконання, дисертаційне дослідження Войнової Елліни Олегівни на тему «Електронна демократія як спосіб політичної комунікації та політичної партисипації у мережевому суспільстві є дуже актуальним, містить значущу наукову новизну та має обґрунтовані та доведені висновки. Таким чином, робота відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року. Авторка дослідження Войнова Елліна Олегівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 «Політологія».

Офіційний опонент

Доктор політичних наук, професор,
декан факультету психології, політології та соціології
Національного університету
«Одеська юридична академія»

 Денис ЯКОВЛЕВ

Підпис офіційного опонента засвідчую:

В.о. ректора
Національного університету
«Одеська юридична академія», професор

 Минас АРАКЕЛЯН